

УДК 17.02:334

Л. А. ОВСЯНКИНА, канд. філос. наук, доц., Київський ун-т ім. Б. Грінченка**МОРАЛЬНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА**

У статті представлений порівняльний аналіз моральних цінностей бізнесу у різних типах суспільства – східної та західної цивілізації, індустріального та інформаційного суспільства, що функціонують у сучасному світі і визначають основні моделі господарювання. Доведено, що цінності, домінуючі в сучасному світі – це поєднання двох систем, в основі яких лежить ринкова економіка: традиційних цінностей індивідуального підприємництва та цінностей інформаційного суспільства, яке сформувало нову етику соціальної відповідальності.

Ключові слова: підприємництво, моральні цінності, ринкова економіка, східна цивілізація, західна цивілізація, індустріальне суспільство, інформаційне суспільство, соціальна відповідальність.

Вступ. Питання, пов'язані з моральними імперативами та цінностями, є найважливішими для будь-якої з наук, що вивчають людину та суспільство. Сьогодні в Україні активно розвивається середній та малий бізнес, і духовно-моральні проблеми, з якими щоденно стикаються сучасні бізнесмени (як основні суб'єкти ринку) під час вирішення суто раціональних економічних питань у конкурентному середовищі, є такими, що потребують глибинного філософського аналізу.

Позитивний історичний досвід ведення господарювання таких успішних країн Сходу та Заходу, як Японія, Китай, Америка, Велика Британія, Німеччина, Фінляндія, Канада тощо, є прикладом ефективного запровадження механізму поєднання економічних та моральних механізмів у бізнес-діяльності. У цих країнах давно вже зрозуміли, що ринок – не тільки економіко-господарський механізм, але й складний соціокультурний та психологічний феномен, що передбачає певну культуру та психологію господарської поведінки, розвиток соціально-духовних мотивів, ділову етику. Вони стають сьогодні вирішальною передумовою ефективності та комерційного успіху підприємства чи установи.

Українська соціально-філософська та суспільствознавча наука, на жаль, ще недостатньо приділяє увагу цій проблемі, що є наслідком тривалого панування у суспільній ідеології законів чіткого державного планування, де ігнорувалася моральна складова діяльності людини. Саме через недооцінку моральних чинників в економіці наша держава в ХХ ст. багато в чому програвала перед тими, які виявляли дух капіталізму і заохочували дотримання традиційних релігійних цінностей в бізнесі заради його соціальної ефективності.

На жаль і сьогодні, в епоху стрімкої інформатизації світу, ми спостерігаємо, що в Україні залишаються важко вирішуваними з боку бізнесу та соціуму в цілому проблеми запровадження тих моральних норм та законів,

завдяки яким можна поставити ринковий прагматизм на службу соціальним інтересам держави, зробити його передбачуваним і максимально прибутковим. Адже бізнес, як важлива складова частина нашого суспільства, знаходиться у прямій залежності від цього суспільства, хоча й обслуговує його.

З точки зору моралі бізнес – лише модель, зліпок суспільних відносин і усіх проблем, які в ньому назріли. На даний момент український бізнес потребує серйозних демократичних та політичних реформ, ефективного управління заради економічного порядку й стабільності соціуму в цілому. Взятий курс на інтеграцію у цивілізоване європейське суспільство має стимулювати кардинальні зрушення в ментальності суспільства, прискорити процеси його трансформації, в першу чергу у ділових стосунках, створити нові стандарти етичного устрою.

Аналіз останніх досліджень та літератури. Проблему взаємодії бізнесу та етики активно обговорюють такі зарубіжні вчені, як П. Козловські [5], Г. Йонас [4], Р. Де Джордж [3], М. Томс [6], Д. Кемпбел, Дж. Стоунхаус, Б. Х'юстон, П. Друкер та інші. У своїх дослідженнях вони відстоюють точку зору про те, що аргіогі підприємництво, як ініціативна діяльність, спрямована на отримання прибутку, вже передбачає приховану моральну основу (відповідальність перед соціумом) і було б без неї неможливим. Для того, щоб сам бізнес був ефективним, дії людей, які займаються бізнесом, мають бути обумовлені правилами моралі.

В Україні ця соціально-філософська проблема стала важливим напрямом наукових дискусій в ХХ ст. у транзитивний період розвитку суспільства, що супроводжувався активним розвитком людини ринкового типу. Основні тенденції змін такого роду вивчають такі вітчизняні вчені, як В. Андрущенко, М. Михальченко, М. Попович, В. Пазенок, А. Єрмоленко, І. Надольний, В. Малахов, Т. Аболіна, О. Кисельова, Т. Глушко, О. Шинкаренко, О. Цимбаленко, А. Герасимчук, С. Шейко, О. Донченко, В. Пилипенко, З. Тимошенко та інші. Центром наукових дискусій сьогодні є проблема практичної реалізації бізнес-етики в Україні та в світі в цілому.

Постановка проблеми. Подальших наукових досліджень у сфері метаетики потребує розробка механізму формування нового типу господарювання, для якого характерне глобальне етичне мислення та соціальна відповідальність.

Метою цієї статті є дослідження моральних цінностей бізнесу в різних типах суспільства.

Матеріали та результати дослідження. Аналізуючи системи базових моральних цінностей, що функціонують у сучасному світі і впливають на економічну поведінку людини, слід вказати на їх різноманітність і той фактор, що вони сформувалися під впливом релігії, менталітету і традицій,

притаманних двом різнополярним типам цивілізацій – східній та західній. Вони кардинально різняться не тільки світоглядними принципами, але й методами ведення господарської діяльності, що обумовлює відомі моделі сучасного бізнесу. На сьогодні в світі активно функціонують дві системи моральних цінностей – цінності індустріального та постіндустріального (інформаційного) суспільства. Цей конгломерат цінностей є закономірним результатом соціально-економічних відносин, які сформувалися історично, і є діалектично обумовленим.

Так, найпершим типом держави, який був сформований в історії людської цивілізації, є східний тип і аналогічна модель економічного розвитку. Чітка «пірамідална» будова суспільства східних держав трималася на міцній релігійній основі (завдяки наявності різноманітних релігійних вчень), пояснення якої носило міфологічний характер і було спрямовано на досягнення гармонії людини із світом.

Вагому роль у розвитку східної цивілізації відіграло конфуціанство, яке виробило ідеал благородної у всіх смислах людини, яка мала стати частиною космічного порядку і приносити користь суспільству. Заслугою Конфуція стало формулювання механізму дії закону морального вдосконалення людини, що виходить з поєднання законів природи та давніх звичаїв і традицій суспільства, які разом несуть у собі сильний гуманістичний заряд [1].

На основі конфуціанської ідеології китайське суспільство поступово віднайшло власний шлях переходу до ринкового господарства. Ця країна споконвічно сповідувала внутрішню общинну моральність, схильність до добра, впевненість людей у можливості виконання морального обов'язку, визнання існуючого світу як найкращого. Водночас довгий період розвитку Китаю характеризувався як період соціалістичного будівництва. Сучасні досягнення ринкової економіки Китаю також спираються на традиції конфуціанства, але й не заперечують і колективістську мораль соціалістичного суспільства. Поряд із цим, завдяки глобалізаційним процесам поступово у китайському суспільстві активізуються й тенденції індивідуалізму, притаманні сучасним західним цивілізаціям.

Японія, яка історично тривалий час перебувала в ізоляції від зовнішнього світу, досягла соціально-економічних успіхів власними зусиллями, пройшовши важкий шлях перемог та поразок. Синтоїзм, буддизм, християнство, даосизм з панівною роллю конфуціанства – основні традиції, на яких побудовано японське суспільство та багато країн південноазійського регіону. Вони (традиції) сприяли закріпленню таких базових цінностей, як висока моральна мотивація праці, повага до старших (патерналізм), опора на групу та її внутрішні ресурси. Філософія конфуціанства, в основі якої лежить дотримання меритократичної традиції, домінування колективного начала, а не

індивідуального, постійне самовдосконалення, – разом з іншими факторами мали великий вплив на розвиток економіки країни та системи її соціального захисту. Сьогодні моральні цінності, які для японців є глибоко важливими саме в економічній сфері, де кінцевий результат (якість продукту або послуги, дотримання умов договору тощо) є основним показником успіху підприємця, – стають справою номер один, від якої залежить престиж та імідж не тільки фірми, але й країни в цілому.

Друга модель, за якою розвивається бізнес у сучасному світі, – це західна модель економічного розвитку. Моральні цінності, що домінують у ній і регулюють поведінку відповідного типу людей, були обумовлені протестантською релігією та її вченням про обраність і порятунок. На цьому наголошував ще М. Вебер, аналізуючи «дух» капіталізму та механізм раціонального ринкового господарства, в основі якого був закладений принцип індивідуалізму. Такі важливі індивідуальні якості підприємця, як порядність, пунктуальність, чесність, скромність, працездатність, ощадливість, професіоналізм, раціоналізм стали основою протестантської етики, яка поступово перетворилася на специфічний буржуазний етос [2]. Праця в американській трудовій етиці – не стільки джерело збагачення, скільки найперша умова стати людиною, користуватися повагою та авторитетом в суспільстві. У сфері вільного підприємництва Америки розповсюдилася ідея про важливість морального фактору в економіці: повага до людини, етика управління й ділового спілкування, культурно-етичне і суспільне визнання ролі і вкладу службовця, тісні морально-психологічні контакти його з керівництвом фірми. За тривалий час у країні сформувалась економіка вільного ринку з високою конкурентоздатністю економічних агентів, в якій урядові відведено обмежену роль. Отже, західна цивілізація породила конкуренцію – такий механізм вільного задоволення учасниками ринку своїх егоїстичних інтересів, який, згідно А. Сміту, своєю «невидимою рукою», сприяє підвищенню ефективності виробництва, стимулює інновації та сприяє інтересам усього суспільства.

В епоху індустріального суспільства, через послаблення релігійного фактору протестантська етика капіталізму була підмінена так званою демонстративною мораллю, в основі якої знаходився розрив між моральними цінностями, переконаннями, цілями й засобами, що декларуються, та реальними (суб'єктивними) обмеженнями. На жаль, без цієї єдності, без внутрішнього контролю за нею втрачається моральна складова економічних відносин, а економічна свідомість особистості починає пристосовуватися до умов, що змінюються. В результаті змінюється мораль людини, внутрішні мотиви її поведінки, у центрі уваги яких стають засоби досягнення мети, а не сама мета.

Звичайно, міркував Г. Форд, без прибутку не може бути жодної справи, однак прибуток повинен отримуватися внаслідок корисної праці, а не лежати в її основі [7].

Для ринкової економіки інформаційного (постіндустріального) суспільства стає характерною вільна конкуренція за джерела систематизованої та організованої інформації, яка сприяє перетворенню всієї соціально-економічної структури суспільства. Інформація для підприємців стає своєрідною фінансовою інвестицією у подальший розвиток бізнесу, і тому важливим у цьому процесі стає проблема швидкого доступу до неї та створення передумов для її вільного поширення. Без технічних засобів та спеціальних інформаційних технологій індивіду вирішити ці комунікативні проблеми стає вже неможливо. Основними цінностями постіндустріального суспільства стають інформаційні ресурси, нові технології, знання, освіта, професіоналізм, інтелектуальний капітал, свобода, право, творчість, самореалізація, соціальна відповідальність, які відкривають перед особистістю величезні можливості для реалізації її «Я». Проте такі цінності попереднього суспільства, як чесність, порядність, справедливість, відповідальність та працелюбність також ніхто не відміняв, і без них вище вказані завжди залишатимуться лише гаслами. Сьогодні інформація стає головним ключем до операцій на ринку цінних паперів, так само як і до діяльності в інших сферах бізнесу. Саме тому трьома найважливішими аспектами проблем, що відносяться до знань та інформації у сучасному бізнесі стають: захист інтелектуальної власності; виробничі секрети; надання відкритої інформації, що активізує вторгнення у комп'ютерні мережі і вимагає від бізнесменів вироблення надійних способів її збереження.

Моральні проблеми сучасної техногенної цивілізації, на жаль, стають складнішими та небезпечнішими, не локальними, як раніше, а глобальними, а наслідки їх вирішення будуть віддзеркалені не тільки на їх безпосередніх учасниках, але й на майбутніх поколіннях всієї планети. Бізнесмени як ті, хто завжди відкриті до усього нового та прогресивного у першу чергу поступово мають прийти до усвідомлення того, що бізнес XXI століття має бути націлений на спільне благо людей. Сьогодні вже стає очевидним фактом, що від високої якості товарів та послуг напряду залежить власний прибуток підприємців, які дійсно хочуть утриматися на ринку. Особливо це стосується рекламної сфери та журналістики, які повинні надавати повну й правдиву інформацію (а не лише її фрагменти) і нести за це соціальну відповідальність, а не просто гнатися за тимчасовими сенсаціями. Задля цього має з'явитися нова етика, покликана показати переваги іншої моделі поведінки, згуртувати усіх на засадах довіри та нових духовних принципів, враховуючи нові вимоги часу, нові потенційні можливості та весь попередній накопичений досвід інтелектуального та морального розвитку людства. Усі країни світу, Схід і Захід, мають пройти цей перехідний етап із своїми болючими проблемами і

тільки після цього вони зможуть по-новому навчитися максимально обережно вирішувати питання регулювання економічного зростання (яке не може тривати нескінченно), проблеми із бідністю і масштабні екологічні питання, спільні для планети в цілому.

Висновок. Отже, здійснивши порівняльний аналіз моральних цінностей бізнесу у різних типах суспільства – східної та західної цивілізації, індустріального та постіндустріального (інформаційного) суспільства, що функціонують у сучасному світі і визначають основні моделі господарювання, можна зробити такий висновок. Східна і західна цивілізація історично виробили власні моральні цінності, традиції, норми і полярні моделі ведення бізнесу, що спираються на них. Проте вони постійно співпрацюють і взаємодоповнюють одна одну. У кожній моделі існують свої недоліки та переваги, що свідчить про неможливість побудови ідеального типу цивілізації (який *arriori* є утопією) та необхідність обрання найкращих орієнтирів, на які спираються як Схід, так і Захід. Для економічної культури України найоптимальнішим було б гармонійне поєднання найсуттєвих принципів, ознак західної та східної традицій: західний раціоналізм й прагматизм та конфуціанство, що сповідує внутрішню моральність людини, колективізм, споконвічну схильність людини до добра, виконання свого морального обов'язку та визнання існуючого світу як найкращого. Однак формування такої культури може відбуватися не на базі повного руйнування, а за умов поєднання давніх і сучасних традицій своєї держави. Прогресивний розвиток світу має бути узгодженим із найглибшим рівнем міжлюдського спілкування, в якому коріняться закони моралі.

Дотримання моральності в підприємництві сприятиме вдосконаленню підприємництва та суспільства як сприятливого середовища для існування людей. В інформаційному суспільстві від бізнесу вимагається висока відповідальність за наслідки своїх економічних дій не тільки в національному, але й в інтернаціональному та світовому масштабі. Тільки гармонійне поєднання у XXI столітті моральних цінностей двох типів цивілізацій – західної та східної, та виведення їх на більш високий інтегрований рівень, а також вміння передбачати конфлікти цих цінностей і можливі наслідки розвитку інформаційних технологій, зможе врятувати ситуацію і стати кроком до майбутнього цивілізованого розвитку людства. Подальших наукових досліджень потребує розробка моделі сучасної вітчизняної бізнес-етики та її соціокультурної перспективи.

Список літератури: 1. Алиханова Ю.М., Никитина В.Б., Померанцева Л.Е. Литература Древнего Востока: Иран, Индия, Китай. Тексты. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 350 с. 2. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма // Вебер М. Избранные произведения: Пер. с нем. – М.: Прогресс, 1990. – С.61-208. 3. Де Джордж Р.Т. Деловая этика / Пер. с англ. Р.И. Стоплера. – М.: ИГ «Прогресс»; ИД «РИПОЛ КЛАССИК», 2003. – 736 с. 4. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації. Пер. з нім. – К.: Лібра. 2001. – 400 с. 5. Козловски П. Принципы этической

экономии: Пер. с нем. – Спб.: Экономическая школа. 1999. – 344 с. 6. Томс М. Душа бизнеса. Современная этика предпринимательства. – Спб.: ИГ «Весь», 2010. – 224 с. 7. Форд Г. Моя жизнь, мои достижения. Сегодня и завтра / Г. Форд. – М.: АСТ, 2005. – 340 с.

Bibliography (transliterated): 1. Alihanova Ju.M., Nikitina V.B., Pomeranceva L.E. Literatura Drevnego Vostoka: Iran, Indija, Kitaj. Teksty. – Moscow: Izd-vo MGU, 1984. – 350 p. 2. Veber M. Protestantskaja jetika i duh kapitalizma // Veber M. Izbrannye proizvedenija: Per. s nem. – Moscow: Progress, 1990. – P.61-208. 3. De Dzhordzh R.T. Delovaja jetika / Per. s angl. R.I. Stoplera. – Moscow: IG «Progress»; ID «RIPOL KLASSIK», 2003. – 736 p. 4. Jonas G. Princip vidpovidal'nosti. U poshukah etiki dlja tehnologichnoi civilizacii. Per. z nim. – Kyev: Libra. 2001. – 400 p. 5. Kozlovski P. Principy jeticheskoi jekonomii: Per. s nem. – Spb.: Jekonomicheskaja shkola. 1999. – 344 p. 6. Toms M. Dusha biznesa. Sovremennaja jetika predprinimatel'stva. – Spb.: IG «Ves'», 2010. – 224 p. 7. Ford G. Moja zhizn', moi dostizhenija. Segodnja i zavtra / G. Ford. – Moscow: AST, 2005. – 340 p.

Надійшла (received) 01.10.2014

УДК 339.7

К. В. ОРЄХОВА, канд. екон. наук, доц., ХІБС УБС НБУ;

М. А. ШАВЛАК, студент, ХІБС УБС НБУ, Київ

ІНДИКАТОРИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У роботі розглянуто основні показники інвестиційної безпеки України, виконано порівняння їх порогових та фактичних значень, проаналізовано причини низького рівня інвестиційної активності в Україні. Досліджено інвестиційну складову економічної безпеки України з урахуванням глобалізаційних чинників та посилення процесів транснаціоналізації національної економіки.

Здійснення глибокої структурної перебудови української економіки вимагає істотного збільшення обсягу інвестицій, консолідації всіх джерел інвестування, активізації інвестиційної діяльності.

Ключові слова: економічна безпека, інвестиційна безпека, прямі іноземні інвестиції, глобалізація, індикатор.

Вступ. Однією з найважливіших складових економічної безпеки є інвестиційна безпека. Інвестиційна безпека держави забезпечується за умов дотримання граничної норми інвестування, що дає можливість: відтворювати науково-технічний та інтелектуальний потенціал нації; здійснювати розширене відтворення основного капіталу; підтримувати конкурентоспроможність економіки; гарантувати зростання ВВП на рівні завдань соціально-економічного розвитку і міжнародного співробітництва; створювати стратегічні резерви; долати депресивні явища у регіонах країни; зберігати і відновлювати природні ресурси; утримувати на безпечному рівні екологічні параметри.

Проблема забезпечення інвестиційної безпеки особливо актуальна для України, що має забезпечити розбудову ринкової економіки, подолати деформації в структурі економіки, здійснити оновлення продукції та виробничого апарату у промисловості, освоїти нові для себе види діяльності у сфері послуг.

Аналіз останніх досліджень та літератури. З проголошенням незалежності України в наукових колах досить активно почала розвиватися проблематика забезпечення інвестиційної безпеки країни, що зумовило появу